

02

พระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองที่สร้างขึ้น ในช่วงภายใต้การปกครองของสยาม*

Crowned Buddha Statue in Battambang Province During Siamese Control Period

Received: April 25, 2024 | Revised: May 21, 2024 | Accepted: May 27, 2024

DOI :

Sirang LENG*

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต เรื่อง “พุทธศิลป์เมืองพระตะบองในพุทธศตวรรษที่ 24 - 25”

This article is part of a Ph.D thesis. titled “Buddhist Art in Battambang from 19th Century to the Mid of 20th Century”.

** นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
อีเมล: lengsirang.92@gmail.com

Doctoral student of Program in Art History, Faculty of Archaeology, Silpakorn University.
email: lengsirang.92@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะรูปแบบ แนวความคิด และคติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองที่สร้างขึ้นในช่วงที่อยู่ภายใต้การปกครองสยาม (พ.ศ. 2338-2450) การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองเริ่มมีมาแล้วอย่างน้อยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 โดยมีลักษณะทั่วไปเช่นเดียวกับศิลปะเขมรสมัยเมืองพระนคร แต่ในขณะที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม รูปแบบของพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองนี้ได้มีการพัฒนาการทางรูปแบบที่แตกต่างไปจากรูปแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยก่อนอย่างเห็นได้ชัด โดยลักษณะส่วนมากมีความใกล้เคียงกับพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างมหาจักรพรรดิในศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์ และส่วนหนึ่งมีความใกล้เคียงกับศิลปะเขมรจากศูนย์กลาง ดังนั้นการศึกษาในหัวข้อนี้จึงทำขึ้นโดยการเปรียบเทียบรูปแบบ แนวความคิดและคติการสร้างของพระพุทธรูปทรงเครื่องที่สร้างขึ้นในช่วงที่พระตะบองอยู่ภายใต้การปกครองสยาม กับพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะไทยและศิลปะเขมรที่สร้างขึ้นในสมัยเดียวกัน จากการศึกษาพบว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งในด้านรูปแบบ เครื่องทรง เทคนิคการสร้าง แนวความคิด และคติการสร้างพระพุทธรูป ความสัมพันธ์ดังกล่าวน่าจะเกิดขึ้นผ่านความสัมพันธ์ทางด้านพุทธศาสนาและการเมืองของไทยที่มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อเมืองพระตะบองในขณะนั้น

คำสำคัญ: พระพุทธรูปทรงเครื่อง, ความสัมพันธ์ทางศิลปะ, พระตะบอง, ไทย, เขมร

A b s t r a c t

The purpose of this study is to study the forms and concepts of making the crowned Buddha statues in Battambang during the period in which it was under Siamese control (1795-1907AD). The statues were presented in Battambang in the 12th century, at least, with Khmer art, Angkor period style. Since then, the Buddha images in Battambang have evolved. By the time the territory became a part of Siamese sovereignty, the characteristics of Buddha statues were typically similar to those of Maha Chaprapan crowned Buddha statues, the Thai art style in the Rattanakosin period. However, some characteristics are similar to those in Khmer art in the central region. Therefore, this study is conducted by comparing the forms and concepts between the crowned Buddha statues made in Battambang during the Siamese control period, and those statues made in Thai and Khmer art in the same period. As the result, some remarkable points are found, such as the forms, decorative ornaments, the building process, and concepts of making, which are heavily oriented toward the Thai art style.

Keywords: Crowned Buddha statue, art relations, Battambang, Thailand, Cambodia

บทนำ

เมืองพระตะบองเป็นเมืองสำคัญอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ทำให้พื้นที่ของเมืองพระตะบองเต็มไปด้วยร่องรอยงานศิลปกรรมเป็นจำนวนมาก หลักฐานของงานศิลปกรรมดังกล่าวส่วนมากเป็นงานที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาหายาน สำหรับการสร้างพระพุทธรูปในเมืองพระตะบอง เริ่มพบหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่สมัยเมืองพระนคร โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในระยะเวลานี้ส่วนมากเป็นหินทราย ต่อมา มีการสร้างพระพุทธรูปอย่างต่อเนื่อง แต่พระพุทธรูปเหล่านั้นสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาทแทน

ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งอยู่ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 อำนาจทางการเมืองและการปกครองของไทยได้เริ่มขยายเข้ามามีบทบาทในพื้นที่เมืองพระตะบอง เนื่องจากรัชกาลที่ 1 ได้มีพระราชดำริขอเมืองพระตะบอง และเสียมราฐจากพระนารายณ์รามาธิบดี (นักองศ์เอง) ให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศรเป็นผู้ปกครองและขึ้นตรงกับกรุงเทพฯ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี 2552: 157-159) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงอ้างว่า

เจ้าพระยาอภัยภูเบศรได้ช่วยราชการที่เมืองเขมรให้มีความสงบเรียบร้อยมาแล้วเป็นเวลา 12 ปี และเกรงว่าเจ้าพระยาอภัยภูเบศรซึ่งไม่มีความใกล้ชิดกับพระนารายณ์รามาริบัติ และเจ้าฟ้าทะละหะ จะทำให้มีปัญหาในการทำงานด้วยกัน นั่นจึงเป็นผลทำให้เมืองพระตะบองกลายเป็นเมืองขึ้นของสยามตั้งแต่ปีพ.ศ. 2337 (ศานติ ภัคดีคำ 2559: 59) เป็นต้นมา บทบาททางการเมืองของสยามต่อเมืองพระตะบองทำให้อิทธิพลทางงานศิลปกรรมได้เผยแพร่เข้ามามีบทบาทในเมืองพระตะบองด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น งานศิลปกรรมพระพุทธรูปทรงเครื่อง เป็นต้น

1. พระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะเขมรก่อนการเข้ามาของอิทธิพลของศิลปะไทย

หลักฐานการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะเขมรเริ่มปรากฏมาแล้วตั้งแต่สมัยเมืองพระนคร โดยเริ่มพบครั้งแรกในศิลปะเขมรแบบนครวัดซึ่งมีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในยุคนี้ขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาหายาน โดยมีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง

พระมหาจักรพรรดิตามความเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นพระราชาทั้งทางโลกและทางธรรม กล่าวคือทรงเป็นพระราชาแห่งพระราชาทั้งหลาย และอีกแนวคิดหนึ่งเชื่อว่า พระพุทธรูปเจ้าเป็นพระพุทธรูปเจ้าสูงสุด โดยรู้จักกันในนามพระอภิปุทธเจ้า ซึ่งแนวคิดและคติดังกล่าวน่าจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะปาละ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2561: 18) จากแนวคิดทั้งหมดนี้ทำให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นจำนวนมากในศิลปะเขมรในช่วงที่กษัตริย์เขมรนับถือพุทธศาสนาหายาน

ส่วนในพื้นที่เมืองพระตะบองปรากฏการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องมาแล้วตั้งแต่สมัยเมืองพระนคร เกิดขึ้นพร้อมกันกับศิลปะเขมรศุนย์กลาง ตัวอย่างพระพุทธรูปทรงเครื่องสำริดที่พบในปราสาทพนมบานี¹ (ภูพานัง) อยู่ทางตอนใต้ของตัวเมืองพระตะบองประมาณ 20 กิโลเมตร (ภาพที่ 1) ซึ่งพระพุทธรูปองค์นี้อยู่ในศิลปะเขมรแบบนครวัดต่อบายน รูปแบบของพระพุทธรูปทรงเครื่องในยุคนี้มีลักษณะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องที่มีเครื่องทรงไม่มากนัก เช่น ทรงเทริดเป็นทรงกรวยแหลมเป็นลายกลีบบัวซ้อนกันเป็นชั้นๆ ทรงมงกุฎโค้งเหนือขมับทั้ง 2 ข้างและทรงกุนทลเป็นรูปคล้ายบัวตูม สวมกรองศอที่มีขนาดใหญ่ที่ประดับเป็นลายประจายามอยู่ตรงกลางของกรองศอและมีอุบะเล็กๆ ประดับโดยรอบ ทรงพาหุรัดและทองกร บางครั้งประดับทองพระบาทก็มี และหากเป็นพระพุทธรูปทรงยืนก็จะมีประดับปิ่นเหง่ตรงกลางสายรัดองค์ เป็นต้น ลักษณะเครื่องประดับดังกล่าวมีรูปแบบเหมือนกันกับเครื่องทรงของเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ที่สร้างในสมัยเดียวกัน (Boisselier 1966: 274-275. และ ภัทรดิศ ดิศกุล 2539: 312.)

การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองในระยะต่อมา

¹ ในเอกสารไทยที่เป็นบัญชีคณะสงฆ์-เมืองพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ สมัยรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 119 บันทึกว่า บานน

ประดับเป็นลายประจำยามเรียงกันเป็นแถว ตรงปลายด้านบนของเจียรระบาศ ขนาบข้างด้วยรูปชายผ้ารูปสามเหลี่ยมที่ห้อยลงมาจากสายรัดประคด ส่วนลักษณะที่แตกต่างกันของพระพุทธรูปทรงเครื่องทั้ง 2 กลุ่มนี้อยู่ที่รูปแบบของมงกุฏ โดยมงกุฏพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบวัดชลากะตมีลักษณะเป็นรูปดอกบัวซ้อนกันเป็นชั้นๆ (ภาพที่ 2) ส่วนมงกุฏพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบวัดกตลโตนเตียวมีลักษณะเป็นรูปบัวเหลี่ยมทับบนลายกลีบบัวอีกชั้นหนึ่ง (ภาพที่ 3) แนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในยุคนี้ น่าจะสร้างขึ้นจากความเชื่อในพุทธศาสนาเถรวาทคือเรื่องชมพูบดีสูตรและความเชื่อเกี่ยวกับอนาคตพระพุทธเจ้าคือพระศรีอาริยมตไตรย์

2. พระพุทธรูปทรงเครื่องที่สร้างขึ้นภายใต้การปกครองสยาม

หลังจากอำนาจทางการเมืองของสยามได้ขยายเข้ามาในพื้นที่เมืองพระตะบองทำให้ลักษณะและรูปแบบของพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด จากข้อมูลภาคสนามและข้อมูลที่เป็นภาพถ่ายเก่าพบว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องที่มีรูปแบบใหม่ตามแบบศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์สามารถพบได้ทั้งที่เป็นพระพุทธรูปอยู่ในอิริยาบถประทับยืนยกพระหัตถ์ทั้ง 2 ข้าง แสดงปางประทานอภัย และพระพุทธรูปอยู่ในอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบแสดงปางมารวิชัย โดยสามารถพบเห็นได้ทั่วไปตามวัดต่างๆ ในเมืองพระตะบอง เช่น วัดแก้ว³ (ไกร) วัดซ็อมโรงคนง⁴ (ลุ่ม) วัดเอกพนม (มก) วัดโปเวียล (เทณี) และวัดซ็องแก⁵ (ส) เป็นต้น อย่างไรก็ตามจากหลักฐานใน

³ ในเอกสารไทยที่เป็นบัญชีคณะสงฆ์-เมืองพระตะบอง เสียมราช และศรีโสภณ สมัยรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 119 บันทึกว่า แก้ว

⁴ ในเอกสารไทยที่เป็นบัญชีคณะสงฆ์-เมืองพระตะบอง เสียมราช และศรีโสภณ สมัยรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 119 บันทึกว่า สำโรง

⁵ ในเอกสารไทยที่เป็นบัญชีคณะสงฆ์-เมืองพระตะบอง เสียมราช และศรีโสภณ สมัยรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 119 บันทึกว่า อินทราชิต

ภาคสนามทำให้ทราบว่า ตัวอย่างสำคัญที่หลงเหลือมาถึงปัจจุบันและสามารถนำมาศึกษาได้เหลือเพียง 2 วัดเท่านั้น คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องอยู่ในอิริยาบถประทับยืน 2 องค์ที่วัดแก้ว และพระพุทธรูปทรงเครื่องอยู่ในอิริยาบถประทับนั่ง 1 องค์ที่วัดซุ้มโรงนาง ลักษณะศิลปกรรมของพระพุทธรูปทรงเครื่องกลุ่มนี้โดยรวมแล้วมีความคล้ายคลึงกันเกือบทุกองค์ จึงสามารถวิเคราะห์ภาพรวมโดยใช้ตัวอย่างพระพุทธรูปประทับยืนที่วัดแก้วเป็นหลัก ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (ภาพที่ 4)

รูปแบบพระพักตร์มีลักษณะโดยรวมเป็นรูปร่างกลม พระพักตร์สั้น พระนาสิกโด่งฐานกว้างเล็กน้อยสอดคล้องกับพระพักตร์ พระเนตรเหลือบต่ำเล็กน้อย ปลายพระเนตรงอนลงไม่ตวัดขึ้น พระขนงโค้งโก่งขึ้นเป็นอย่างมากและหากสังเกตเส้นพระขนงพบว่า มีการเน้นที่ขอบพระขนงกับเส้นขอบเปลือกพระเนตรให้เกิดเป็นแผ่นโค้งใหญ่ แต่ไม่เด่นมากนัก พุทธลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องกับพุทธลักษณะในศิลปะไทยที่เริ่มทำมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาและสืบเนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2556: 286-287.) ลักษณะของพระโอษฐ์หากดูภาพรวมจะเห็นว่ามีความหนาเป็นอย่างมาก หากสังเกตแต่ละส่วนจะพบว่า ด้านล่างของพระโอษฐ์มีความบางและโค้งเหมือนท้องเรือทำให้พระโอษฐ์ดูเหมือนกำลังแย้ม พระโอษฐ์เล็กน้อย ส่วนพระโอษฐ์ด้านบนมีความหนามากกว่าด้านล่าง ซึ่งทำให้รูปทรงพระโอษฐ์เด่นชัดกว่าส่วนอื่น ถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะอย่างหนึ่งของพระพุทธรูปในพระตะบอง เนื่องจากช่างพระตะบองนิยมทำประติมากรรมทั้งที่เป็นรูปเทวดาและที่เป็นพระพุทธรูปให้มีพระโอษฐ์หนามาก ลักษณะดังกล่าวมีความแตกต่างจากลักษณะพระโอษฐ์ของพระพุทธรูปในศิลปะไทยที่นิยมทำพระโอษฐ์เล็กและบาง ซึ่งทำให้มีลักษณะโครงพระพักตร์ที่เรียกว่า พระพักตร์อย่างหุ่น (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2556: 517) หรือเรียกอีกแบบว่า พระพักตร์อ่อนเยาว์ (สันติ เล็กสุขุม 2548: 132)

อย่างไรก็ตามการทำพระพุทธรูปแยมพระโอษฐ์พบว่ามีความคล้ายคลึงกับพุทธรูปในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในยุคนี้ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2556: 521)

สำหรับส่วนที่เป็นพระวรกายมีลักษณะเพรียวบางแตกต่างจากกลุ่มพระพุทธรูปประธานที่มีขนาดใหญ่ที่มีพระวรกายค่อนข้างหนา มากกว่า โครงจิวรของพระพุทธรูปกลุ่มนี้พบว่า ถ้าเป็นพระพุทธรูปประทับยืนจะห่มคลุมเสมอและหากเป็นพระพุทธรูปนั่งจะห่มเฉียงเสมอ จีวรนิยมจีวรลายดอกคล้ายดอกพิกุล ลักษณะสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่นิ้วยาวเสมอกัน ซึ่งการทำนิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากันเริ่มปรากฏมาแล้วในกลุ่มพระพุทธรูปทรงเครื่องที่สร้างขึ้นก่อนหน้านี้ หากเทียบกับศิลปะไทยพบว่า เริ่มปรากฏมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย และเริ่มนิยมมากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) จนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะอย่างหนึ่งของพุทธศิลป์ไทยในสมัยนี้ ซึ่งศาสตราจารย์ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้กล่าวไว้ในการศึกษาเกี่ยวกับพุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ว่า มีปรากฏเนื้อหาในเอกสารการสร้างหรือซ่อมพระพุทธรูปหลายครั้งเช่น การซ่อมพระหัตถ์พระศรีศากยมุนีในสมัยรัชกาลที่ 2 และอีกครั้งให้สร้างพระหัตถ์พระพุทธรูปชินราชและพระพุทธรูปชินสีห์ที่วัดเชตุพนวิมลมังคลารามให้นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเท่ากันถูกต้องตามอรรถกถา (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2556: 271-272)

การประดับเครื่องทรงของพระพุทธรูปกลุ่มนี้เป็นข้อสังเกตสำคัญที่สามารถใช้เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่น่าสนใจเพื่อศึกษาเปรียบเทียบถึงความสัมพันธ์ของอิทธิพลศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีต่อเมืองพระตะบองผ่านพระพุทธรูปทรงเครื่องได้เป็นอย่างดี ซึ่งมีรายละเอียดเครื่องประดับ ได้แก่ ทรงขมามงกุฎทรงสูงที่ประดับด้วยกรรเจียกจร ทรงกรองศอ

กลม และสังวาลหลายสายประดับลายดอก ด้านบนของสังวาลมีทับทรวงที่เป็นรูปคล้ายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนตรงกลางประดับเป็นลายดอกสี่กลีบ ล้อมรอบด้วยลายใบเทศ ที่ต้นพระกรทรงพาหุรัดลายดอก ที่พระอังสาประดับอินทราวุธ สวมทองกรและแหวนรอบ ทรงพระอำมรงค์ทุกนิ้ว พระหัตถ์ (ภาพที่ 5) ลักษณะเครื่องทรงดังกล่าวมีความใกล้เคียงกับเครื่องทรงของพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์เป็นอย่างมาก ซึ่งสามารถเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปทรงเครื่องที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งย้ายมาจากวัดวิเศษการ (ภาพที่ 6) แต่อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตอย่างหนึ่งของเครื่องทรงพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองที่แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับศิลปะเขมรจากศูนย์กลางคือ การทำยอดชฎามงกุฎเป็นลูกแก้วซ้อนกันเป็นชั้นๆ ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะพบในชฎามงกุฎของพระพุทธรูปทรงเครื่องในวัดพระแก้ว กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 7) ต่างจากยอดชฎามงกุฎในศิลปะไทยมีลักษณะคล้ายยอดพระเกี้ยวซ้อนกัน 3 ชั้น

นอกจากนี้ในส่วนด้านล่างของพระวรกายยังมีการประดับเครื่องทรงอื่นๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับอิทธิพลศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์อีกด้วย ตัวอย่างเช่น ที่บันพระองค์ทรงสายรัดองค์ที่ประดับด้วยลายดอกสี่กลีบขนาดใหญ่ปนกับลายดอกกลมขนาดเล็ก ตรงกลางของสายรัดองค์ประดับเป็นปิ่นแห่งรูปดอกไม้มงคล ด้านล่างของปิ่นแห่งประดับสุวรรณกระถอบลายใบเทศที่ห้อยลงมาทับส่วนที่เป็นจีบหน้านางของสบง ขนาบข้างของผ้าจีบหน้านางมีเจียรระเบิดและชายไหวชายแครงประดับลายใบเทศซ้อนกัน 3 ชั้น ที่ข้อพระบาททรงทองพระบาทที่เป็นลายดอกกลมเรียงกันเป็นแถวและฉลองพระบาทเชิงอน และที่ด้านหน้าของฉลองพระบาทประดับเป็นลายใบเทศบนกรอบสามเหลี่ยม ส่วนการออกแบบโครงสร้างของฐานพระพุทธรูปก็มีลักษณะใกล้เคียงกับฐาน

พระพุทธรูปในศิลปะไทยเช่นกัน โดยประดับไปด้วยด้านของฐานทำเป็นฐานหน้ากระดาน รองรับส่วนบนที่เป็นฐานสิงห์ ถัดไปด้านบนเป็นชั้นลูกแก้วที่ประดับกระจังที่เรียงกันเป็นแถวเพื่อรองรับชั้นบนที่เป็นชั้นบัวหายอีกที (ภาพที่ 8-11)

3. การกำหนดอายุของรูปแบบและคติการสร้าง

จากการวิเคราะห์ลักษณะรูปแบบโดยรวมของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในเมืองพระตะบองที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นพบว่า มีรูปแบบเหมือนกันเป็นอย่างมากกับลักษณะรูปแบบของพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่มักจะเรียกชื่อกันในงานศิลปกรรมไทยว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2556: 507) ซึ่งเริ่มปรากฏการสร้างมาแล้วตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 และนิยมมากในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่เป็นงานช่างหลวงที่สร้างขึ้นในราชสำนักเท่านั้น การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องยังได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 แต่การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในช่วงนี้เริ่มขยายความนิยมการสร้างสู่สามัญชนแล้ว ส่วนพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองที่สร้างขึ้นในช่วงอยู่ภายใต้การปกครองของสยามน่าจะได้รับอิทธิพลทางรูปแบบเข้ามาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 โดยผู้วิจัยเห็นว่า มีข้อสังเกตสำคัญ 2 ประเด็นที่สะท้อนให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องระหว่างศิลปะทั้งสองพื้นที่ได้แก่ ประเด็นที่ 1 การพยายามสร้างเลียนแบบเครื่องทรงของพระพุทธรูปในศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์โดยช่างพระตะบอง และประเด็นที่ 2 เกี่ยวข้องกับเทคนิคการสร้างพระพุทธรูปที่มีลักษณะเดียวกัน โดยรายละเอียดของข้อสังเกตทั้ง 2 ประเด็นมีดังต่อไปนี้

ในส่วนที่เป็นเครื่องทรงพบว่า ช่างพระตะบองได้ถอดแบบเครื่องทรงของพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิได้อย่าง

ละเอียดครบถ้วน ซึ่งประกอบไปด้วย การทรงพระมหามงกุฎประกอบด้วย กรรเจียรจกร ทรงกรองคอ ทรงสังวาลไขว้ ทรงทับทรวง ที่พระกรทรงพาหุรัด ประดับอินทรธนูที่พระอังสา สวมทองพระกรและทรงพระอำมรงค์ทุกนิ้ว พระหัตถ์ พระพุทธรูปกลุ่มนี้มีทั้งทรงจีวรห่มคลุมและห่มเฉียงและมีเครื่อง ทรงทับอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งประกอบไปด้วยสายรัดองค์ที่มีปั้นเหน่งรูปดอกไม้อยู่ ตรงกลาง ด้านล่างปั้นเหน่งมีประดับเป็นสุวรรณกระถอบห้อยลงระหว่าง พระบาททั้งสอง นุ่งสบงแบบจีบหน้านางมีเจียรबाटและชายไหวชายแครง ซ้อนกัน 3 ชั้น และที่ข้อพระบาททรงทองพระบาทและทรงฉลองพระบาท เจึงอน ที่สำคัญช่างพระตะบองพยายามออกแบบฐานของพระพุทธรูปให้มี ลักษณะคล้ายกับรูปแบบฐานพระอำมรงค์พระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะ ไทย ซึ่งประกอบไปด้วยฐานหน้ากระดาน ฐานสิงห์ ชั้นลูกแก้วและชั้น บัวหงาย ดังนั้นหากนำรูปแบบดังกล่าวไปเปรียบเทียบกับรูปแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะพระพุทธรูปทรงเครื่อง ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครที่ย้ายมาจากวัดพิเศษการ (ภาพที่ 6, ภาพที่ 9 และภาพที่ 11) พบว่ามีลักษณะเดียวกัน

ส่วนประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่แสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องกับ ศิลปะไทยได้อย่างดีคือเทคนิคการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง จากการ สืบรวจข้อมูลในพื้นที่และจากการรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสารพบว่า กระบวนการในการสร้างพระพุทธรูปในเมืองพระตะบองมีขั้นตอนเดียวกัน กับการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะใน สมัยรัชกาลที่ 5 จากข้อมูลเอกสารเรื่อง ประวัติวัดโปเวิล นามว่า อิว ตวด (ฮี้ร ฐุต) ตีพิมพ์ในวารสารกัมพูขสุริยา เมื่อปี พ.ศ. 2473 โดยมีข้อความสำคัญตอนหนึ่งที่ว่ากล่าวถึงการสร้าง พระพุทธรูปทรงเครื่องเพื่อประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดโปเวิล ซึ่งมี ข้อความว่า

“...อุบาสก ฮล โฆษณาสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่ององค์หนึ่งไว้ที่ด้านตะวันออกเฉียงใต้ของพระประธาน คู่กับพระสำริดของท่านสมเด็จ ชวา วัดก๊อนดาล พระพุทธรูปท่านสมเด็จ ชวา นี่แต่ก่อนไม่ได้ทรงเครื่อง ท่านแห่มาไว้ที่วัดโปเวียล ตั้งแต่พ.ศ. 2418

เมื่ออุบาสก ฮล สร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง จึงจะได้ประดับเรื่องขึ้นให้เป็นคู่กับพระพุทธรูปของอุบาสก ฮล ร้องเจ้าอาวาส ตวด สร้างพระยืนองค์หนึ่งที่ด้านใต้ให้คู่กับพระเก่าของนาย ยิม สร้างเมื่อปีพ.ศ. 2447... สร้างแล้วเสร็จในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 ปีมะโรง พ.ศ. 2457...” (สิริ ฐธธธธธ: ๒๒๗-๒๒๘)

ข้อความดังกล่าวมีความสอดคล้องกับข้อมูลที่เป็นภาพถ่ายเก่าภายในอุโบสถวัดโปเวียลที่ถ่ายขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2480 โดยสำนักงานฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ (EFEO) ซึ่งในภาพถ่ายนั้นจะเห็นมีพระพุทธรูปทรงเครื่องจำนวน 2 องค์ประดิษฐานอยู่ด้านหน้าพระประธานของวัด (ภาพที่ 12) จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กรรมวิธีสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองช่างต้องหล่อพระพุทธรูปครบทั้งองค์ก่อนแล้วจึงทำเครื่องทรงมาประดับขึ้นในภายหลัง ตัวอย่างพระพุทธรูปสำริดของท่านสมเด็จ ชวา (ญ) ที่สร้างขึ้นในปีพ.ศ. 2418 และทำเครื่องทรงถวายภายหลังในช่วงปี พ.ศ. 2457 เป็นต้น แต่ที่น่าเสียดายพระพุทธรูปชุดนี้ได้สูญหายไปหมดแล้วทำให้ไม่สามารถศึกษาลักษณะรายละเอียดกรรมวิธีทำเครื่องทรงได้ อย่างไรก็ตามการศึกษารายละเอียดกรรมวิธีสร้างเครื่องทรงสามารถทำได้กับกลุ่มพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เป็นงานปูนปั้นเท่านั้น

หากสังเกตเครื่องทรงของกลุ่มพระพุทธรูปที่เป็นงานปูนปั้นพบว่าเครื่องประดับทั้งหมดน่าจะเกิดจากการใช้แม่พิมพ์เพื่อสร้างลวดลายประดับต่างๆ โดยช่างน่าจะนำปูนมารีดเป็นลายบนแม่พิมพ์ก่อนที่จะนำไปประดับ

บนตัวพระพุทธรูปอีกที สามารถสังเกตเห็นได้จากการออกแบบลาย
กระหนกใบเทศบนชายไหวยาวแครงที่พิมพ์เป็นลายใบเทศมาเรียงกันบน
แผ่นโลหะทำเป็นลายกนก หรือแม้กระทั่งลวดลายประดับที่กรเจียกจอน
กรองคอ สังวาล ทับทรวง ทรงพาหุรัด อินทธรรณู ทองกร แหวนรอบ
พระอัมรังค์ สายรัดองค์ ปิ่นแห่ง และสุวรรณกระถอบ ก็ใช้เทคนิคนี้เช่น
เดียวกัน เทคนิคการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องเช่นนี้มีลักษณะเดียวกันกับ
เทคนิคการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิในสมัย
รัชกาลที่ 5 ซึ่งมีลักษณะเป็นการใช้ระบบแม่พิมพ์ลวดลายจากหินสบู่ที่
น่าจะประดิษฐ์ขึ้นโดยนายช่างหลวงคือ พระบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
ประติฐวรการ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2564: 28) ต่างจากเทคนิคการสร้าง
พระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่หล่อพระพุทธรูปทั้งองค์แล้วจึง
หุ้มพระพุทธรูปด้วยแผ่นทองคำ เครื่องทรงต้องสร้างขึ้นเป็นชั้นๆ ต่อด้วย
การตีและดุนทองคำเป็นลวดลายประดับ อีกชั้นหนึ่งประดับอัญมณี
(ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2564: 25) การที่พระพุทธรูปทรงเครื่องในเมือง
พระตะบองเป็นงานปูนแสดงให้เห็นว่า ช่างพระตะบองน่าจะนำแม่พิมพ์
หินสบู่จากไทยมาออกแบบลวดลายประดับเครื่องทรงของพระพุทธรูปเอง หรือ
อาจจะเป็นไปได้ที่ช่างพระตะบองได้แกะสลักลายบนแม่พิมพ์หินสบู่ใหญ่
เองก็เป็นได้ จึงเป็นเหตุทำให้ลวดลายของเครื่องทรงพระพุทธรูปไม่งดงาม
เท่าพระพุทธรูปที่เป็นสำริด อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่ารูปแบบและเทคนิค
การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองที่สร้างขึ้นในช่วงอยู่
ภายใต้การปกครองสยามมีความความสัมพันธ์กับรูปแบบและเทคนิคการ
สร้างของพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะไทยสมัยรัชกาลที่ 5 มากที่สุด

การปรากฏขึ้นของอิทธิพลศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์ที่เป็นงาน
ประติมากรรมพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองน่าจะเกิดจาก
ปัจจัยสำคัญๆ 2 ปัจจัยด้วยกันคือ ปัจจัยภายนอกและภายใน ในส่วนที่เป็น

ปัจจัยภายนอกคือ กระแสการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะไทยเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงและส่งผลกระทบต่อกระแสนิยมการสร้างพระพุทธรูปในเมืองพระตะบองเช่นกัน พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิในศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัชกาลที่ 1-3 ถือว่าเป็นงานศิลปกรรมที่มีรูปแบบและเทคนิคการสร้างอย่างงานช่างชั้นสูง ส่วนใหญ่พบเฉพาะในพระบรมมหาราชวัง เพราะเป็นงานที่สร้างขึ้นอันเนื่องในพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นพระราชประเพณีอย่างใหม่ที่เกิดขึ้นในราชสำนักไทย หนึ่งสร้างเพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลแด่บูรพมหากษัตริย์ในอดีตและพระบรมวงศานุวงศ์ หรือเพื่อถวายพระราชกุศลเนื่องในโอกาสต่างๆ สองสร้างขึ้นเพื่อแทนผู้วายชนม์สำหรับให้ลูกหลานได้กราบไหว้เพื่อระลึกถึง โดยมีความเชื่อว่าจะต้องสร้างพระพุทธรูปให้มีขนาดเท่าคนจริง โดยตามพระราชประเพณีที่สืบทอดมานั้นจะหล่อพระพุทธรูปของเจ้านายแต่ละพระองค์ไว้ก่อนแต่ยังไม่ทรงเครื่อง เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วจึงจะสร้างเครื่องทรงถวาย ซึ่งส่วนหนึ่งทำจากทองที่หุ้มพระโกศ และอีกส่วนหนึ่งหากมีเครื่องทรงจริงก็จะนำมาถวายเพื่อเป็นเครื่องทรงพระพุทธรูปที่หล่อไว้ก่อนหน้านี้เมื่อเสร็จงานพระเมรุ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2564: 23-25) ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องเพื่อแทนผู้วายชนม์ได้ส่งอิทธิพลไปยังราชสำนักเขมรอีกด้วย ตัวอย่างที่สำคัญคือการสร้างพระพุทธรูปพระชินรังสีราชนิกรโธม ซึ่งปัจจุบันประดิษฐานที่วัดพระแก้วมรกตกรุงพนมเปญ เป็นต้น (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2561: 32-34) ส่วนกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 1-3 คือ เริ่มจากการหล่อพระพุทธรูปครบทั้งองค์ก่อน แล้วจึงหุ้มด้วยแผ่นทองคำ ต่อด้วยการตีและดุนทองคำเป็นลวดลายประดับอีกชั้นหนึ่งและมีการลงยาราชวดี ประดับอัญมณี เครื่องทรงต้องสร้างขึ้นเป็นชั้นๆ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2561: 25) จะเห็นได้ว่ากรรมวิธีดังกล่าวจะใช้ระยะเวลาในการทำและช่างฝีมือชั้นสูงเป็นจำนวน

มาก โดยมีขั้นตอนซับซ้อนซึ่งสามารถทำได้แค่ในราชสำนัก

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิเริ่มมีกระแสความนิยมอย่างมาก คือเริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นฯ นอกราชสำนักสู่สามัญชน สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นฯ นอกราชสำนักในช่วงนี้เนื่องจากการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นฯ เพื่ออุทิศถวายเป็นพระราชกุศลและประดิษฐานนอกพระบรมมหาราชวัง ที่สำคัญช่วงในสมัยนี้ได้ค้นพบเทคนิคการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นฯ แบบใหม่ คือการสร้างลวดลายประดับจากแม่พิมพ์หินสบู่ โดยออกแบบลวดลายลงแม่พิมพ์ ก่อนที่จะนำขี้ผึ้งมารีดลายและหล่อเป็นเครื่องทรงนำไปประกอบเข้ากันก่อนที่จะทรงนำไปถวายพระพุทธรูป การใช้ระบบแม่พิมพ์ทั้งเป็นตัวองค์พระที่เป็นแม่พิมพ์ปูนปั้นและลายเครื่องทรงที่เป็นแม่พิมพ์หินสบู่ทำให้การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นฯ มีความรวดเร็วและสามารถผลิตได้จำนวนมากขึ้น จากงานวิจัยเครื่องทรงพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ งานช่างชั้นสูงในราชสำนัก ของศาสตราจารย์ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้สันนิษฐานไว้ว่า ผู้ที่ประดิษฐ์ระบบแม่พิมพ์นี้ขึ้นน่าจะเป็น พระบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ และแต่เดิมแม่พิมพ์ชุดนี้น่าจะเป็นของช่างหลวง ต่อมาได้ตกทอดมาถึงโรงหล่อพัฒนช่างผ่านนายเจริญ พัฒนางกูร ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งโรงหล่อ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเชื้อสายของพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ และหลังจากที่โรงหล่อหลวงในสมัยรัชกาลที่ 5 ลดความสำคัญลงบางส่วนหนึ่งเข้าไปทำงานกับสำนักช่างสิบหมู่และอีกส่วนหนึ่งน่าจะออกมาตั้งโรงหล่อเอง โดยเฉพาะนายเจริญ พัฒนางกูร จึงทำให้เกิดกระแสการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในหมู่สามัญชนอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2561: 26-30) ดังนั้นความแพร่หลายความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นฯ สู่สามัญชนในไทยน่าจะเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่ส่งผล

ให้กระแสมโนทัศน์การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นๆ ในหมู่สามัญชน เข้ามามีบทบาทในเมืองพระตะบองที่มีฐานะเป็นเมืองขึ้นของไทยในเวลานั้น

การเข้ามาของงานศิลปกรรมที่เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นๆ ในเมืองพระตะบองน่าจะเริ่มเกิดขึ้นพร้อมกันกับการปฏิรูประบบการปกครองในไทย โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าให้มีการรวมหัวเมืองเป็นเขตปกครองเรียกว่า “มณฑล” เป็นการดึงหัวเมืองต่างๆ เข้าสู่ศูนย์กลาง และเมืองพระตะบองและเมืองใกล้เคียงได้กลายเป็นมณฑลบูรพาเมื่อปี พ.ศ. 2443 (ระยัปศรี กาญจนวงศ์ 2522: 151) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำมาสู่การเข้ามาในโครงการจัดการศึกษาในหัวเมืองโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้รับผิดชอบในการสอน ซึ่งในขณะนั้นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสได้จัดตั้งพระราชาคณะ 12 รูปเป็นผู้อำนวยการศึกษาแต่ละมณฑลในปลายปี พ.ศ. 2441 ในช่วงนี้มีการให้จัดตั้งโรงเรียนใหม่และให้จัดส่งพระภิกษุสามเณรเข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ ด้วย สำหรับมณฑลบูรพาก็ได้ส่งครูชาวพื้นเมืองเข้ามาเรียนที่โรงเรียนในกรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน และเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วก็ได้เดินทางกลับไปสอนในถิ่นกำเนิดของตน (ระยัปศรี กาญจนวงศ์ 2522: 178-179) ดังนั้นกลุ่มคนที่ได้เดินทางไปศึกษาที่ไทยหรือแม้แต่กลุ่มคนที่เดินทางเข้ามาสอนในเมืองพระตะบองล้วนเป็นส่วนหนึ่งในการนำอิทธิพลของงานศิลปกรรมไทยเข้าสู่เมืองพระตะบองไม่มากนักน้อย การปฏิรูปดังกล่าวถือว่าเป็นการเผยแพร่อิทธิพลอย่างหนึ่งของการเมืองไทยที่มักจะพ่วงมากับอิทธิพลทางงานศิลปกรรมนั่นเอง

ในส่วนที่เป็นปัจจัยภายในซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการรับอิทธิพลรูปแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นๆ เข้ามาในเมืองพระตะบองคือเกิดจากที่ชาวพระตะบองเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะ

พระสงฆ์จำนวนมากได้เดินทางเข้ามาศึกษาด้านพระพุทธศาสนาในเมืองไทย การมาศึกษาและอาศัยอยู่ในเมืองไทยในระยะเวลาอันยาวนาน น่าจะเป็นสาเหตุและเป็นแรงจูงใจอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความชื่นชอบและรับกระแสความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นๆ เข้ามาสร้างในเมืองพระตะบอง หลังจากกลับจากเมืองไทย หรือบางคนอาจจะได้เช่าพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นๆ ที่มีการผลิตจำนวนมากในเมืองไทยเข้ามาบูชาในพระตะบอง ตัวอย่างที่สำคัญที่สะท้อนถึงการนำเข้ามาพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นๆ เข้ามาในเมืองพระตะบอง คือกลุ่มพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นๆ ขนาดเล็กๆ เป็นจำนวนมากที่ค้นพบในวัดคงเจีย ซึ่งชาวพระตะบองน่าจะได้เข้ามาบูชา (ภาพที่ 13)

คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองน่าจะเกิดขึ้นจากแนวคิดสำคัญๆ 2 อย่างด้วยกันคือ แนวความคิดที่ 1 สร้างขึ้นตามคติเรื่องชมพูบดีสูตรตามคัมภีร์หนึ่งของพุทธประวัติที่เขียนขึ้นในภายหลัง ที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเนรมิตพระองค์ให้ทรงเครื่องอย่างพระมหากษัตริย์เพื่อเทศนาธรรมสั่งสอนพญามหาชมพู ซึ่งยังพบความเชื่อเรื่องมหาชมพูในเมืองพระตะบองในระยะหลังมาเล็กน้อยผ่านงานจิตรกรรมที่พระอุโบสถวัดโขมนะฮะฮ (សោមនស្ស) แปลเป็นไทยว่า วัดโสมนัส) ที่เขียนเรื่องชมพูบดีสูตรเป็นเรื่องหลักในพระอุโบสถ (ภาพที่ 14) แนวความคิดที่ 2 สร้างขึ้นในความเชื่อว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องหมายถึงพระศรีอาริย์เมตไตรย์ซึ่งเป็นพระอนาคตพระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้ แนวความคิดดังกล่าวเป็นความเชื่อที่ชาวพระตะบองเข้าใจและรับรู้กันทั่วไป ซึ่งปรากฏตามภาพจิตรกรรมในระยะหลังเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามหากพิจารณาเพิ่มเติมในเรื่องความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองพบว่า ชาวพระตะบองน่าจะนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องขึ้นเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ดังเหมือนที่ปรากฏหลักฐานใน

เอกสารประวัติวัดโปเวิล กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องของอุบาสก ฮล เพื่อถวายในพระพุทธรูปศาสนา ในพระอุโบสถวัดโปเวิล เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งน่าจะสร้างขึ้นตามกระแสความนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในไทยที่เป็นงานศิลปกรรมอย่างใหม่ที่กำลังแพร่หลายในหมู่สามัญชนในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 และในเวลาต่อมาความนิยมพระพุทธรูปทรงเครื่องก็ได้ส่งต่อมายังเมืองพระตะบองอีกทีหนึ่ง

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาและวิเคราะห์ของพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองที่สร้างขึ้นในช่วงอยู่ภายใต้การปกครองสยามสามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องกลุ่มนี้น่าจะได้รับอิทธิพลรูปแบบ แนวความคิด คติการสร้าง และเทคนิคในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิจากศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่อย่างไรก็ตามยังมีรูปแบบบางประการที่แสดงให้เห็นถึงงานช่างในท้องถิ่น ตัวอย่างที่สำคัญที่สุดคือ การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองพระตะบองเป็นงานปูนปั้นเป็นส่วนมาก ทั้งองค์พระพุทธรูปและเครื่องทรง ต่างจากงานของช่างไทยที่นิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องจากการหล่อโลหะเป็นหลัก ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความละเอียดของงานโลหะจะมีมากกว่างานปูนปั้น

รูปแบบ แนวความคิดและคติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิในเมืองพระตะบอง น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับกระแสความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในเมืองไทยในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งในระยเวลานั้นมีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ เริ่มมีเทคนิคใหม่ที่ให้ใช้แม่พิมพ์หินสบู่ในการทำเครื่องทรงพระพุทธรูป และเริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นๆ ในหมู่สามัญชน ต่างจากเดิมที่ส่วนมากจะ

มีสร้างแต่ในราชสำนัก การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวน่าจะได้แพร่กระแสดความนิยมมายังเมืองพระตะบองที่เป็นเมืองขึ้นของไทยในเวลานั้น

ประเด็นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความเป็นงานช่างพระตะบองที่ชัดเจน คือการปรับเปลี่ยนรูปแบบของพระพักตร์ขององค์พระให้มีลักษณะเป็นงานช่างในท้องถิ่น เช่น การทำพระโอษฐ์หนาแบนกว้าง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลอีกส่วนหนึ่งที่รับมาจากศิลปะเขมรจากศูนย์กลางด้วย เช่น การทำฐานมณฑปเป็นลูกแก้วซ้อนกันเป็นชั้น เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการที่ช่างพระตะบองได้นำเอารูปแบบจากที่ต่างๆ มาประยุกต์ใช้ทำให้เกิดรูปแบบเฉพาะอย่างหนึ่งในงานศิลปกรรมท้องถิ่น

ภาพที่ 1: พระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะเขมรแบบนครวัดต่อบายน พบที่ปราสาท
 บาน็อน จังหวัดพระตะบอง (ที่มาของภาพ: EFEO_CAM02898_4) (ซ้าย)
 ภาพที่ 2 พระพุทธรูปทรงเครื่องแบบวัดชลาเกตจากพิพิธภัณฑ์วัดโปเวียล
 (ที่มาของภาพ: Madeleine Giteau) (ขวา)

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปทรงเครื่องแบบวัดกตล
 โตนเตียว จากวัดกตลโตนเตียว
 (ที่มาของภาพ: Madeleine Giteau)

ภาพที่ 4 พระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนแสดงปางประทานอภัยที่วัดแกว (ซ้าย)

ภาพที่ 5 ส่วนบนพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนที่วัดแกว (ขวา)

ภาพที่ 6 ส่วนบนพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
กรุงเทพฯ (ซ้าย)

ภาพที่ 7 ส่วนบนพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนที่วัดพระแก้วมรกตกรุงเทพมหานคร
(ที่มาของภาพ: PPSOfficial) (ขวา)

ภาพที่ 8 ส่วนล่างพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนที่วัดแก้ว (ซ้าย)
ภาพที่ 9 ส่วนล่างพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
กรุงเทพฯ (ขวา)

ภาพที่ 10 ฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนที่วัดแก้ว (ซ้าย)
ภาพที่ 11 ฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
กรุงเทพฯ (ขวา)

ภาพที่ 12 ภาพถ่ายเก่าภายในอุโบสถวัดโปเียล
(ที่มาของภาพ EFEO_CAM12405)

ภาพที่ 13 กลุ่มพระพุทธรูปทรงเครื่องที่พบในวัดดงเจีย

ภาพที่ 14 จิตรกรรมเรื่องชมพูบดีสูตรในพระอุโบสถวัดโสมมะนันทะ

- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, 2552. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี** (กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง จำกัด).
- ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2539. **ศิลปะขอม**. กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา.
- ระยัยศรี กาญจนวงศ์, 2522. **บทบาทของเจ้าเมืองพระตะบองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2337-2449**. วิทยานิพนธ์ระดับอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2561. **พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ แนวความเชื่อเรื่องพุทธราชาตินิยมในราชสำนักไทยที่หล่อลาวและเขมร**, ใน โครงการประชุมวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลปะศูนย์กลาง-ชายขอบ ตัวตน-คนอื่น ผ่านมุมมองประวัติศาสตร์ศิลป์. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____, 2564. “พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิงานช่างชั้นสูงในราชสำนัก” **ดำรงวิชาการ** 20, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม). เข้าถึงข้อมูลวันที่ 20 กรกฎาคม 2566 <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/damrong/article/view/249799>
- _____, 2556. **พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.
- _____. **พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. **ข้อมูลกับมุมมอง : ศิลปะรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2548.
- ศานติ ภัคดีคำ, 2559. “เมืองพระตะบองในฐานะหัวเมืองของไทยสมัยรัตนโกสินทร์” **ศิลปวัฒนธรรม** 37, 3 (มกราคม).

Jean Boisselier, 1966. Asie du Sud-Est première partie. **Le Cambodge.**
sous la direction de G. Coedès. Paris: A. et J. Picard et Cie.

Madeleine Giteau, 1975. **Iconographie du Cambodge Post-Angkorien**
(Paris : Ecole Francaise d'Extreme-Orient.

หิรัญ ฐิต, ๒๕๓๐. “**ประติมากรรมสมัยอาณาจักรขอม : ขอมยุคหลัง ខេត្តបាត់ដំបង**”, កត្តាស្វ
រិយា ๓, ๘. (อิว ตวต, “ประวัติวัดโปงเวียล : อำเภอวัดซ้องเก จังหวัดพระ
ตะบอง”, ทัมพูขสุริยา 3, 8.)